

FTAMP 13.91

<https://doi.org/10.63051/kos.2024.3.187>

*¹Калменова Ж.Ш. ²Абжаппарова Б.Ж.
^{1,2}Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан.
E-mail: ¹zhanar.klm@mail.ru, ²hadisha_1960@mail.ru

ОМАН СҰЛТАНДЫҒЫНЫҢ ДІНИ-ЭТНИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аңдатпа. Оман Сұлтандығы Парсы шығанағындағы ерекше мемлекет, халқы өте қарқынды дамып келе жатқан, гүлденіп отырған қоғамда өмір сүріп жатыр. Мақала жаңалығы – елімізде аса терең зерттелмеген Оман Сұлтандығының өміріне енген түрлі этностардың өмір салтын, дәстүрлерін, діндері мен елге келіп қоныстану тарихы, оған қоса, елдегі тілдердің ерекшеліктері қарастырылды. Оманда белуджи, бахаи, луати, занзибари, үнді сияқты көп таралған этностардың Оманды географиялық жағынан қай аймақтарды қоныстаған, қоғамға сіңу жолы зерттелді. Мақалада Оман Сұлтандығының кейбір тарихи оқиғалар мен тарихи аспектінің этностық құрылымына қалай әсер еткені талданды. Мақаланың практикалық маңыздылығы – Парсы шығанағы елдерін, шығыстану, халықаралық қатынастар мәселелерімен айналысатын зерттеушілерге септігін тигізеді. Мақала «Оман» сөзінің шығу тарихының варианттарын, зерттеушілердің қалдырған түсіндірмелерін қарастырады. Омандағы халық қандай діндерді ұстанатыны, қай түпкірде қандай дін көбірек таралғаны туралы айтылды. Бұл елде танымал тайпалар мен этностардың тарихын, өмір салттарын, ерекшеліктерін, қай мекендерді қоныстанатынын талдадық. Елдің діни төзімділік пен қоғам ішіндегі бейбітшікті ерекше қолдап отырғанына назар аударылды. Мақаланы жазу әдістемесі – анализ-синтез, дедукция, формализация әдістері қолданылды, ашық электронды көздер, бұл тақырыпты зерттеген шетел және отандық ғалымдарының еңбектері пайдаланылды.

Түйін сөздер. Оман Сұлтандығы, араб тайпалары, этностар, тілдер, діни төзімділік, бейбітшілік.

Кіріспе

Омандағы этностар тақырыбын зерттеген авторлар арасында Ахмед Әл-Исмаилидің «Ethnic, Linguistic and Religious Pluralism in Oman: The Link with Political Stability» атты еңбегі Оман Сұлтандығының этностары тақырыбын терең зерттеген. Алайда еңбегінде кейбір халықтар туралы нақты ашық ақпараттардың жоқтығын да атап кетеді. Джон С. Уилкинон ибадизм діни ағымын зерттеген «Ibadism. Origins and Early Development in Oman» атты еңбегінің орны ерекше. «Оман халқының тарихы» деген еңбекте д. Саид Абд әл-Фаттах Ашур тарих тақырыбын ашып береді, осы автордың еңбегі де қарастырылды. Сондай-ақ А.М. Аль-Рахби, В.Н. Зарытовская Оман топонимдері туралы тақырыпты ашып берген. Осы еңбек зерттеу жұмысымызда өзінің үлесін қосты. Мохамед Исхак Факир Мохамед Омандағы дуру тайпасының әдеттері мен өмір салтын терең зерттеген жұмысы қолданылды.

Оман Сұлтандығының ақпарат министрлігі шығарған кітабы елдегі мемлекеттік құрылым, әлеуметтік-экономикалық бағдарлары туралы жан-жақты, әрі толық мәлімет беретін пайдалы дерек те қолданылды. Оған қоса, Сыртқы істер министрлігі, Білім беру кеңесі сияқты мемлекеттік органдардың ашық электронды ақпараттар көздері пайдаланылды. Мақалада анализ-синтез, дедукция, формализация әдістері қолданылды. Мақалада негізінен баяндау, сипаттау мен талдау әдісі қолданылады.

Талқылау

Тұрмыс деңгейі нашар елін әлемдегі алдыңғы қатарлы араб елдерінің қатарына енгізген Сұлтан Қабус бен Саид Оман Сұлтандығының экономикалық-әлеуметтік бағдарының негізін салды. Бұндай дәрежеге жеткен, гүлденген даму дәрежесі жоғары мемлекеттің халқы мен этностары ынтымақтаса, бейбіт тұрмауы мүмкін емес. Мақалада бұл елдің халқы, тілі, этностарының құрылымы зерттеледі. Шығанақтағы өзіндік орнын алған, дамуға бағдар алып отырған Оманның бейбіт өмірінің мәнінің бір қыры деп ішкі бейбітшілік пен этностарға көрсететін төзімділігінде екені сөзсіз. Оман Сұлтандығының билігі мен халқы бейбітсүйгіш, жергілікті әрі халықаралық деңгейде қандай да болса текетірес не жанжалдарға араласудан алшақ, әрі қайшылықтарды шешуде өз үлесін қосуға атсалысуға тырысады.

Оман Сұлтандығы – терең тарихы мен орасан мұрасы бар таза араб елі, ол араб ұлтының исламға дейінгі және ислам дәуіріндегі тарихы беттерінде шынымен қадірлі орынды иеленеді деп саналады (دكتور سعيد عبد الفتاح عاشور "تاريخ أهل عمان", 2024). Оман сұлтандығының георгафиялық орналасу қолайлылығы мен оның сауда-саяси қарым-қатынастарының ерекшеліктеріне орай халқы түрлі этностардан құралған.

Оман жерінде ғасырлар бойы үш түрлі мәдениет болды. Біріншісі – теңіз, екіншісі-оазисті-ауыл шаруашылық, үшіншісі – көшпенді. Олардың арасындағы ықпалдастық ел бірлігінің негізі еді. Теңіз жағалауындағы тұрғындар өзгерістерге бейім, жаңа құбылыстарды бойларына сіңіруге дайын болса, ішкі аймақтар тұрғындары тайпа дәстүрлерін сақтануға әлдеқайда жақын болды (Плеханов, 2003: 20).

Зерттеу жұмысымыз «Оман» сөзінің өзінің шығу тарихын қарастырған жөн деп санайды. Мемлекет атауының шығу тегіне қатысты зерттеушілердің көзқарастары өзгешеленеді. Кейбір зерттеушілер оны кахтанидтердің бір тайпасымен байланыстырады. Ал өзгелері «оман» сөзі «тұрақ орны» деген мағына білдіріп елдің атауына енгенін атап кетеді. Араб филологы Ибн әл-Араби (VIII – IX ғ) былай деп дәлел келтіреді: «аман» сөзі бір жерде тұрақты өмір сүретінді білдіреді, отырықшы өмір салтын жүргізетін адам «амин» немесе «аммун» жайлы айтылады. «Оман» да бұған түбірлес келеді». Араб грамматигі әл-Заджаджи былай деген: «Оман елі Оман бен Ибрахим әл-Халил құрметіне аталды». Тарихшы Ибн әл-Калби: «Оман – Оман бен Саба бен Ягсан бен Ибрахим Халил әл-Рахман атымен аталды, себебі ол Оман қаласының негізін салған» (عمان 2020).

Алайда ең көп таралған көзқарас бойынша, «азд» тайпалары өздері қоныстанған Оман алқабының атын елге көшірді. Рим тарихшыларының Оманның қала ретінде атап кеткен кезі б.з. I ғ. еді. Оман тағы басқа атаулармен де әйгілі болды. Месопотамия шумерлері оны «Маджан» деп атаған, ал парсылар «Мазун» деген атпен. Соңғы атау «музн» сөзінен шыққан, оның мағынасы «нөсер жауын жауған бұлттар». Расында да, аса қолайлы климат Оманда ауыл шаруашылығының дамуы мен гүлденуіне атсалысты да, құнарлы жерде өркениеттің тұрақты түрде дамуын қамтамасыз етті (عمان 2020).

Мемлекет атауы араб тілінің классикалық болып саналатын үш түбірлі сөзде айн-мим-нун ن-م-ع сөзден шыққан. Дәл осы түбір Иордания Хашимит Корольдігінің астанасы Амман – арабша عمان деп жазылады. Осы екі сөздерде «харәкаттар» (қысқа дауыссыз дыбыстарды бейнелейтін арнайы белгілер) қойылмаса, кейде қиыншылықтар пайда болады, атап айтқанда, Хашимит Корольдігінің астанасы ма, немесе Оман туралы ма, қайсысы жайлы айтылып жатқаны жайлы тек мәтін мағынасын талдап қана түсінуге болады (Аль-Рахби, Зарытовская, 2023).

Оман Сұлтандығы діни, этникалық, лингвистикалық плюрализмге бай әрі көптілді ел. Оман Парсы шығанағы ынтымақтастық кеңесінде мүше ел. Азаматтары араб тілінің омандық диалектісінде немесе Шығанақ елдеріне жақын диалектісінде сөйлейді. Бұқаралық ақпарат көздерінде, білім беру салалында, ресми және үкімет қызметінде таза әдеби араб тілі қолданылады.

Оманда Араб тілінің омандық, халиждік, дофарлық, бахрейндік диалектілері қолданылады. Оған қоса, халқы суахили, белуджи, мехри, шехри/джабали, кумзари, луати т.б. тілдерінде сөйлейді.

Оманда ислам, бахаи, индуистік діндер таралған. Ибадизмді ұстанатын мұсылмандар, сунниттер, шииттер, ал этникалық жағынан арабтар, занзибари, белуджи, луати, үнділер, парсылар, баясира және басқалар өмір сүреді.

Дәстүрлі омандық мәдениетте «`абид» (арабшадан аударғанда құл) немесе «баясира» терминінің бірнеше ұғымдары бар. Оның біреуі, осы түсінік бұрын болған құлдарға, құжаттары жоқ немесе өздерінің этникалық шығу тегін білмейтін омандықтарға сілтейді. Оған қоса, баясира негізінен қара нәсілді емес, араб ұлтына жатуы әлдеқайда ықтимал, сондай-ақ кейбір омандықтар оларды омандық арабтар мен құл болған әйелдердің балалары деп санайды (Al-Ismaili, 2018).

Оман жағалауындағы алуан этникалық топтардың шоғырлануы кейбір тарихи себептері:

1. Оманның географиялық орналасуы ыңғайлылығы себебінен, елдің жағалауында түрлі этностар келіп қоныстанған. Ормус патшалығы мен португалдықтар Йаруба династиясының (1624–1741 ж.) заманына дейін осы жерде үстем еді. Содан Йаруба өкілдері португалдықтарды Оман және Үнді мұхиты аймағынан біржола ығыстырған соң Йаруба еліндегі ішкі текетірестерді шешу үшін белуджидің қарулы күштеріне жүгінді.

2. Оманның тарихи әдебиетінде «ваххабиттік шапқыншылық» деген атаумен танымал оқиғаның негізінде саудиялық шапқыншылық жатыр. Бұл шапқыншылық өз ізін қалдырып, Руб әл-Хали шөліне қараған Сауд Арабиясымен шекаралас жерлер бойында ваххабиттер доктринасы таралды. Ваххабизм оңтүстік батыс (шөлден) аймақтан еніп, осы жерлерде үлкен ықпал етті (Al-Ismaili, 2018).

Оман тайпаларының саны айтарлықтай көп, олардың саны екі жүз отызға жетеді.

Мәселен, дуру тайпасы бедуиндік қауымның бір мысалы. Дуру тайпасының тіршілік ету мекені Оман Сұлтандығының батыс аймақтарында, Сауд Арабиясы Корольдігі мен Біріккен Араб Әмірліктерімен шекаралас жерде шоғырланған. Дуру өкілдерінің саны сан алуан санақ бойынша алтыдан он бес мың адамға дейін жетеді. Дуру тайпасының басты дәстүрлі ісі малшылық болды, күз, қыс пен көктемде олар түйе, ешкі қой бақты. Аптап ыстық кезде шөл даланы тастап, оазистерге кететін (Мохамед Исхак Факир Мохамед, 2011: 2).

Дуру тайпасында неке қиюдың көптеген түрлері болды. Ұзақ уақыт бойын эндогамды некелер ең көп таралған деп саналды, бұл – қауым ішіндегі некелер. Әке жағынан немере қарындасты алу эндогамды некелердің ішіндегі ең абзалы деп саналды. Дуру мәдениетінде «рафқат бинт әл-`амм» деп аталатын жүйе болған. Оның мәні – немере қарындасқа үйленуге қауым мақұлдаған құқық болып саналды, ал әкесі ешбір себеппен қызын күйеуге немере ағасынан басқа ешкімге бере алмаған (Мохамед Исхак Факир Мохамед, 2011: 2).

Тайпада дәстүрлерге сай «фуркан», алмасу некесі, «мукайда», «сорорат», «левират» деп бөлінеді. Дуру тайпасында оған қоса баланың дүниеге келуі, аяғы ауыр әйелді күту сияқты әдеттері өте көп. Бұл тайпаның кейбір тұрмыстық ерекшеліктері осындай.

Белуджи. Қазіргі кезде Омандағы ең ірі тайпалардың бірі. Оның өкілдері елдің барлық түпкірлерінде таралған, алайда негізінен жағалау аймақтарда көбірек тұрады. Белуджилердің Омандағы әлеуметтік және саяси рөлі соңғы уақытта өсуде. Олар омандықтармен әлеуметтік және саяси қырларынан біріге алды. Әрі олардың кейбіреулері ибадизмді қабылдады. Белуджилердің басым көпшілігі өздерінің сунниттік дінін сақтап қалуларына қарамастан, кейбіреулері шииттермен араласып, шиит болды.

Көп белуджилер Оман тайпаларының арасында өмір сүріп, өздерінің діни рәсімдерін өткізеді. Белуджилер, әсіресе жағалау аудандарында тұратындары өздерінің әлеуметтік

нормалар мен әдет-ғұрыптарын сақтайды. Мысалға қай жағынан болсын, мерекелік дәстүрлерде болсын, үйлену тойлары мен діни мерекелер сияқты немесе тағам дәстүрлерін сақтап отырады. Осылайша, балуджилердің тәуелсіз мәдени тұлғасы ұрпақтан-ұрпаққа берілді. Омандағы белуджилер жыл сайын Омандағы басқа этникалық топтардан ерекшеленетін дәстүрлі мәдениетті көрсететін мәдени апталық өткізеді. Бұл мәдениет Оман қоғамының этнологиялық ерекшеліктерінде маңызды оң рөл атқарды және бүгінгі күні олар Оман саяси тепе-теңдігінде маңызды этнологиялық фактор болып табылады деп айтуға болады (Al-Ismaili, 2018).

Лауати. Кейбір тарихшылар лауати халқының тамыры Омандағы араб тайпаларынан шыққан дейді. Ал басқалары оларды Хайдарабаттықтарға (Отандары – Хайдарабаттан шыққан) жатқызады, дәл солай белуджилердің атауы шыққан жері Белуджистанмен байланыстырады. Алайда үнділік Хайдарабат туралы сілтемелер соңғы отыз жылдай шамасында пайдаланылмайды. Лауатилердің өмір салттары мен ойлау ерекшеліктері белуджилерден өзгеше. Лауати халқы Муттра қаласында орналасқан Сур әл-Лауатия атты тұрғын ауданында тұрып, өздерінің өзіндік мәдениетін, діни рәсімдерін сақтап отырды. Олар көршілері белуджилер сияқты өзге этникалық топтармен бірікпеді. Бәлкім бұның себебі шиит дінін ұстануында болар. Суниттік және ибадиттік мазхабтардан ерекшеленетін шииттік дәстүрлерін ұстанады. Оған қоса, белуджилер омандықтармен тарихи шиеленістерді шешіп, омандық қоғамға сіңе алды, ал лауати омандықтарға қарсы әскери қақтығыстар бастамағанына қарамастан, олай жасамады. Олар саудагерлер еді, әрі өздерінің мекені Сур әл-Лауатияда қоныстанды, кейбіреулері әл-Батинада кішігірім қоғамдар жасады (Al-Ismaili, 2018).

Лауати халқының өзінің «ходжи» деген тілі бар. Осы атаумен бұрын лауати халқы аталған еді. Әл-Батинада тұрған Лауати халқы басқа халықтармен бірігіп, өз тілдерінде емес, араб тілінде XX ғ. ортасында кеңінен меңгеріп, сөйлей бастады.

Күн көру мәселесінде олар омандықтарға ешқашан тәуелді болмаған әрі оларға сенім артпаған, себебі өздері ел астанасы – Маскатқа саудагерлер ретінде келген еді, сонымен қатар Үндістанның Мултан жерінің жоғары таптарынан шыққан болар.

XVIII ғасырда Әл-Саид әулетінің негізін қалаған имам Ахмед Бусаид Маскатта болған сапарында алдымен Бани Хасан тайпасымен, содан кейін Луватилермен, содан кейін халықтың қалған бөлігімен кездесті. Оқиғалардың бұл реті Луватилердің әлеуметтік дәрежесін көрсеткен. Демек, Омандық тайпалармен ассимиляцияға ұшырауға өздерін мұқтаж деп санамаған, қаражаттары жеткілікті, олар Матрахтағы дәстүрлі базарда үстемдік етті, әрі Батинадағы әл-Хабура атты тарихи базардың көптеген дүкендерін иеленеді.

Бұл факторлар жабық ортаның құрылуына түрткі болды, осы ортада лауати халқы өмір сүрді, салт-дәстүрлерін, тілдерін, мәдениетін, ерекше діни рәсімдерін сақтап отырды. Олар экономикалық және саяси жағынан маңызды стратегиялық теңгерімдерді білдіреді. Олардың орталық саяси билікті қолдауы бұған дәлел ретінде қарастыруға болады. Оманның ішкі аймақтағы ешбір тайпа немесе имаматтар діни немесе этникалық себептерге сай луватилер қарсы қандай да агрессия әрекеттерін жасаған емес (Al-Ismaili, 2018).

Осыған қоса, Оманда тұратын басқа халықтардан занзибари, парсылық бахаи, үнділерді атап кету керек.

Занзибари халқы Сұлтан Кабус бен Саид билігі кезінде Занзибардан келген. Олар үш ғасыр бұрын Шығыс Африкаға қоныс аударған омандық араб тайпаларының ұрпақтары деп саналады. Олардың көп саны Саид III бен Таймурдың билігі кезінде елдің экономикалық және саяси жағдайының нашарлығы себебінен көшіп, Кабус Сұлтанның таққа отыруынан соң қайтып оралды. Олардың кейбіреулері ерте мемлекетте маңызды қызметтерді атқарды, өйткені олар көбінесе жоғары білімді және көптілді болған – көпшілігі ағылшын, занзибари, араб тілінде сөйледі (Al-Ismaili, 2018).

Үнділер. Омандықтар мен саяхат туралы әдебиеттерде бұл жұрт «бәниан» деп аталады. Сауда саттық оларды Оман жағалауына әкелді де, Оман мен Үнді мұхиты арасындағы сауда тарихын қалыптастырды. Олар тек сауда саласында қызмет етеді, дене бітімдері жіңішке келеді. Олар саяси қоғамда ықпалы аз, алайда саяси экономикада біршама беделдері бар. Әлеуметтік табиғаты бойынша үнділер бейбітшіл, діни соғыстарға немесе әлеуметтік қақтығыстарға қатысқан емес. Үнділердің кейбіреулері Оман жағалауында қоныстанып, Қабус сұлтанның билігі кезінде индуизм дінін еркін ұстанған еді.

Ибадизм – Мұхаммед Пайғамбар (с.а.с) дүниеден озған соң ширек ғасыр өткеннен кейін орын алған азаматтық соғыс нәтижесінде пайда болған Исламдағы үшінші үлкен бөліністің бір тармағы, яғни харижидтер бөлінісі, олар өздерін «Мухаккима» деп атағанды жөн көреді. Ол Солтүстік Африкадағы (Магриб) кейбір оқшауланған қауымдастықтарда сақталып отыр. Омандықтар айтқандай, нағыз ілім құс сияқты, жұмыртқасы Мәдинада салынып, Басрада жарылып шықты да Оманға ұшып кетті.

Бір қызығы, Ибадидің шығу тегі туралы стандартты мәліметтер Басрада да, Оманда да емес, ішкі Магриб көздерінде пайда болды.

Ибадитер шығу тарихы келесідей болды. Өзінің атын Абдулла ибн Ибадтан алған ибадилер Саффин шайқасынан кейінгі арбитраждық келісімнің нәтижесінде халифа Әлиден Мухаккиманың бөлінуінің нәтижесінде пайда болды. Олардың бірлігі екінші фитна (саяси-әскери шайқастар) дағдарысында (684 жылы басталған азаматтық соғыс) бұзылды, сол кезде олар үш негізгі топқа бөлінді: экстремист Азариқа мен ынсапты Ибадилер қарама-қарсы полюстерде және үшіншісі Суфрилер солардың ортасында еді. Басрада жасырын (китман) жұмыс істейтін бірқатар имамдардың жетекшілігімен, олардың арасындағы ең біріншісі болған Жәбер Бен Зәйд қозғалыстар басталды, әсіресе оның мұрагері Әбу Убайда Мүслім Бен Әби Кәрим басқарған кезде қозғалыс белсене түсті. Бұдан соң Абдулла Бен Яхья әл-Кинди (Талиб әл-Хаққ) басшылығымен Арабияның оңтүстік-батысында уақытша имамат құрылды.

Оман диалектісі. Оманның ресми тілі-араб тілі. Араб тілі әлемде кең таралған тілдердің бірі, жиырмадан аса елде халық араб тілінде сөйлейді. Әр елдің географиялық орны, тарихы мен өзінің дербес ерекшеліктеріне сай сан алуан диалектілер де қалыптасқан. Әдеби «фусха» тілі ресми қарым-қатынас, БАҚ, әдебиет тілі болса, диалект ауызекі қарым-қатынас тілі.

Араб тілінің Омандық диалектісі стандартты араб тілінен айтарлықтай өзгешеленбейді. Араб елдерінің қоғамында диалектілер күнделікті қарым-қатынас тілі болып саналады. Бір мемлекеттің ішінде де тұрғындар сан алуан тілдерде сөйлейді, мысалға бір аймақтағы диалектілерді өзге аймақ тұрғындары түсіне алмайды. Оған мысал, Оманның таулы аймақтарындағы тұрғындар «джебели» диалектісін Масқат тұрғындары меңгермеген.

Кейбір диалектілер тіпті бөлек тіл ретінде оқытылады, мысалға мысырлық тіл. Солтүстік Африкадағы Марокко, Алжир сияқты елдерде араб тілі де француз бен бербер тілдерімен араласып диалектіні құрайды.

Оман Сұлтандығы диалектісінің кей ерекшеліктері келесідей:

1. Әдеби араб тілінде ج «джим» деп оқылатын әрпін «g» деп оқылуы:

I кесте. «Джим әрпі»

«Джим» әрпі бар араб сөзі	Аударылуы	Әдеби оқылуы	Диалектіде оқылуы
جريدة	газет	jarida	garida
جب	әкел	jib	gib

2. Әйел адамдарға қатысты тәуелділік «ish» жалғауының жалғануы:

II кесте. «Ish жалғауы»

Араб тілде	Диалектіде	Аударылуы	Әдеби оқылуы	Диалектіде оқылуы
كيف حالك؟	كيف حالش؟	қалың қалай?	keifa haluki	keifa halish
لك؟	مالش؟	сенің	laki	malish

Сонымен қатар, сөздер қысқартылып, әдеби тілде «хамза» айтылуы сақталмайды. Халық тілді өздеріне ыңғайлатып пайдаланатыны көрінеді. Белгілі – бір аймақта немесе қалада қолданылатын диалект түрі оmandық мәдениеттің бір бөлшегі. Оманда тілдер түрлері солтүстіктегі Мусандамнан оңтүстіктегі Дофарға дейін өзгешеленеді. Қоғамдағы халық санаттары бойынша әлеуметтік жағынан, тайпалар тұрғысынан түрленеді. Оған қоса, балықшы, бақташы, агроном сынды дәстүрлі кәсіп иелері, немесе ауылды мекендерді қоныстанатындар, қала тұрғындары, бәдәуилер, зиялы, білімді қауым, саудагерлер болсын, және заманауи мамандықтарды меңгерген, қариялар, жастар сияқты топтардың тілдік ерекшеліктері бар.

Оmandық диалекті аймақ және әлеуметтік орын бойынша «Әл-Масқатыйя» (масқаттық), «Ән-Низуанийя» (низуалық), «Әл-Сахилия» (жағалаулық), «Әл-Бәдәуия» (бәдәуилік) т.б. болып аталады (. دراسة في المفاهيم والمصطلحات والأنواع).

Зерттеу нәтижелері

Ел өз көршілерімен бар келіспеушіліктерді шешуге қол жеткізді, негізінен Қабус Сұлтан еңбегі мен даналығы арқасында. Мәселен, Бурайми оазисі бойынша Сауд Арабиясымен болған дауды Сұлтан Қабус 1974 жылдың қазан айында Эр-Риадқа сапар шегіп, Файсал королімен кездесті. Кездесуден кейін бірлескен мәлімдеме шықты, мәлімдемеде Сауд Арабиясы Оманға қосылған Бурайми оазисіндегі Бурайми, Саара, Хамаса деген үш ауылын мойындады. 1990 жылы Сұлтан Қабус Эр-Риадқа сапарынан кейін екі ел арасында демаркация жөнінде келісімге қол қойылды (Wilkinson, 2010). Оған қоса, Оман тарихында орын алған Дофар (1965–1975) соғысын Сұлтан тоқтата білді. Бұл соғыс Сұлтан Саид бен Теймурдың озбыр билігіне қарсы көтеріліс ретінде басталған. Көршілес Оңтүстік Йеменде марксистік үкімет билікке келгеннен кейін көтерілісшілер коммунистік идеологияны қабылдады және қақтығыс көптеген сыртқы субъектілердің қатысуымен аймақтық соғысқа айналды. Сұлтанды Ұлыбритания, Иран және Иордания қолдады (Paul, Clarke, Dunigan, 2013). Оман 1975 жылы Сұлтан Қабус билігіне дейінгі уақытта аймақтық және ішкі сәтсіздіктер цикліне шыға алмады. Жаңа сұлтан елге тұрақтылық әкелді. Сұлтан Қабус билікке келгеннен кейінгі уақытта дүниеге келген оmandықтар елді онымен ғана байланыстырады. Билігі кезінде Сұлтан кең танымал еді, себептерінің ірі деп, ол артта қалған елді модернизациялауға кірісті. Ол билікке келген кезде Оманда тек үш мектеп пен 10 км жол бар еді (Gozanky, Halevy, 2020).

Оман медиатор рөлін шебер орындайды. Йемен дағдарысы кезінде мәселенің қиындығына қарамастан барлық тараптармен жақсы қарым-қатынастарды сақтай алды (Al-Sunaidi, Tarawneh, Snidi). Оман Сұлтандығында діни төзімділік билік принциптерінің бірі. Елдің негізгі Заңы жеке дара бостандықтар мен олардың құқықтық аясында жүзеге асырылуына кепілдік беріледі. Жеке статус туралы заң Сұлтандық аймағында өмір сүретін мұсылман емес халыққа өз діндерін ұстануға және Оманның құқықтық нормаларына қайшы келмейтін салт-дәстүрлерді орындауға құқық береді.

Бейбітшікте өмір сүруге қолғабыс ету мақсатында, елдің билігі 1974 жылғы Қылмыс кодексіне діни және ұлтаралық қайшылықтарға үндеу үшін жаза қосты. Кодектің 130 бабы 2

бөліміне сәйкес осындай қылмыс үшін он жылға дейін бас бостандығынан айыру көзделеді (عمان 2020).

Сұлтандық қауіпсіздік көрсеткіштерінен әлемдік рейтингтерде бірінші орындарға ие болуы таңқаларлық емес. Ал оның қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы саясатын халықаралық ұйымдар жоғары бағалап, елде қорлық-зомбылық, қылмыс пен террористік қатердің төмен деңгейін ата кетеді. Неміс «Интернэшн» ұйымы 2019 ж. өткізген сауалнамасына сай, Оман өмір сүру деңгейі жоғары және әлемдегі ең қауіпсіз елдер қатарына кірді (عمان 2020).

Оман өркениеті ежелгі тарихтың барлық кезеңдерінде өзінің теңіздегі көшбасшылығымен және ежелгі дүние өркениеттерімен тығыз тарихи байланысымен белгілі болды. Сондай-ақ басқа кезеңдерде де ықпалды теңіз, саяси, сауда және мәдени күш болды. Оман Сұлтандығының материалдық және материалдық емес мәдени мұрасы Оман ұлттық бірегейлігінің маңызды құрамдас бөлігі ретінде қазіргі Омандық қайта жаңғыру процесінің басынан бері үздіксіз сақтау мен назарға алынды. Тарих кітаптарында ерте заманнан бері Оманға көптеген араб тайпаларының келіп қоныстануы баяндалады, ал тарихи деректерде алғашқы үлкен көшті біздің заманымыздың бірінші ғасырдың аяғында Мәлік бен Фахм әл-Азди басқарғаны айтылады (Оман Сұлтандығының Сыртқы..., 2024).

Қорытынды

Тақырыбымызды талдап, зерттей келе Оман Сұлтандығының бай әрі күрделі тарихының нәтижесінде этникалық әртүрлілік дамығанын айғардық. Әрі бұл ел атауының шығу тегі жайлы сан алуан пікірлерді зерттедік. Территориялық аймақ пен көрші елдердің ықпалынан белгілі бір діни ағымдар басым таралуы аталып кетті. Таулы аймақтарда көне Йемендік тілде сөйлейтін тұрғындар «джабали» тілі солай аударылады – «тау тілі» деген мағына береді. Бұл тілді мысалға, араб тілінде немесе араб тілінің халиж (шығанак) диалектісінде сөйлейтін азаматтар мүлде түсінбейді. Бұған қоса, мақалада айтып кеткеніміздей сан алуан халық өкілдері бейбіт өмір сүріп келеді.

Оман Сұлтандығының басқа елдерден ерекшелігінің бірі деп азаматтарының басым көпшілігі ислам дінінің ибади ағымын ұстанатыны айтып кетуге болады. Бұл дін бейбітшілік пен соғыс пен зорлықтың барлық түрлеріне қатаң түрде қарсы болатыны мемлекеттің сыртқы саясатын да айқындады. Осы мемлекет ұзақ уақыт бойы жабық болып келді. Бейбіт бағытты ұстанатын ел ешбір қақтығыстарға араласпауға тырысады. Дофар мұхафазасының көтерілісінен басқа елде ішкі ірі қайшылықтардың куәгері болмады.

Мемлекеттің Сыртқы істер министрлігінің веб-желісінде діндер бостандығы мен құқықтары туралы айқын мәлімет берілген:

Оман Сұлтандығының үкіметі азаматтарының негізгі құқықтарын, оның ішінде діни сенім, білім бостандығын қорғауға мүдделі. Мемлекеттің негізгі заңы сенім бостандығына кепілдік береді (Оман Сұлтандығының Сыртқы..., 2024).

Омандықтардың басым көпшілігі ислам дінін ұстанады, басым бөлігі ибади мазхабын ұстанатындарға қоса, сунниттік және шииттік азаматтар да бар. Оман қоғамының құрамына исламның әртүрлі мазхабтарының ізбасарлары ғана емес, сонымен қатар, үнділер, буддистер, христиандар, еврейлер, бахаилер және мармондар азаматтары да кіреді.

Мемлекеттің Негізгі Заңы дінге байланысты кемсітуге тыйым салады және діни рәсімдерді орындау еркіндігін белгілейді.

Сонымен қатар, қоғам мен оның мүшелерінің бірлігін қорғау үшін азаматтар қоғамдық ортада өздерінің салт жораларын орындаған кезде, олар заңға, мемлекеттік саясатқа және қоғамдық нормаларға құрметпен қараулары тиіс.

Оманның Қылмыстық кодексінде барлық Авраамдық діндер (тек ислам ғана емес) қиянат жасаудан қорғалған.

Ислам мемлекеттік дін болып саналады, ал ислам құқығы – заңнаманың негізі ережелері Азаматтық және коммерциялық іс жүргізу кодексіне және Қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес жүзеге асырылады (Mokhamed Iskhak Fakir Mokhamed, 2011).

Мемлекеттің Негізгі Заңы секталармен (Сұлтанлықта тыйым салынған) күресу үшін әртүрлі ислам мазхабтары мен басқа діндер арасындағы диалогты ілгерілетуді ынталандырады. Ол сондай-ақ қоғамдық келісім мен толеранттылық құндылықтарын қолдайды.

Мемлекеттік мектептерде ибади, суннит және шиит студенттері бір-бірінен ажыратылмай бірге оқиды. Сұлтанлықтың қыры намаз сияқты діни рәсімдерде де қоғамдық келісіммен сипатталады. Түрлі мазхабтардың ұстанушылары мешітте бірге намаз оқиды.

Бұл дербес рәсімдерге де қатысты, өйткені әртүрлі мазхабтардың ізбасарлары арасындағы неке Оман Сұлтанатында кең таралған тәжірибе болып табылады.

Индуизм және буддизм сияқты басқа діндерді ұстанатын омандықтар толеранттылық, өзара сыйластық және қонақжайлылық сияқты Омандық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді ұстанады.

Оман қоғамының барлық топтары дінді радикалды ағымдардан қорғауға бағытталған халықаралық күш-жігерді қолдайды және адамзат қауымдастығы мүшелері арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған әлеуметтік бастамаларға белсенді қатысады [8].

Шығанақтағы ерекше мемлекеттің діни-этникалық құрылымының бір қырын зерттеуімізді қорытындылай келе, елдің алуандығын, әртүрлілігін атап кету керек деп санаймыз. Өзге халықтардың өкілдері елдің жан-жақты дамуына өздерінің үлкен үлестерін қосып отыр, олардың рөлдері маңызды себебі жергілікті халықтың санынан асып отыр. Әр тайпа өзіндік болмысын, әдет-ғұрыптарын қастерлеп, сақтап отыруға ұмтылады. Бір елдің ішінде сан алуан тілдердің өмір сүріп отырғанын да таңғаларлық жайт. Оңтүстіктің өзінде төрт тілдері бар – мехри, харуси, шехри, батари. Сондай-ақ омандық диалектінің ерекшеліктері қарастырылды.

Әдебиеттер:

Al-Ismaili A. Ethnic, Linguistic and Religious Pluralism in Oman: The Link with Political Stability. Published by: Arab Center for Research & Policy Studies. 2018. Vol. 1. № 3. P. 58–68.

Al-Sunaidi K.bin, Tarawneh S., Snidi K. The Sultanate of Oman`s Foreign policy towards the Yemeni crisis: Pillars and Limitations, 2022. 111 p.

Gozanky Y., Halevy E. The End of Qaboos Era, Institute for National Security Studies, 2020. 2 p.

Paul C., Clarke C.P., Dunigan M. Paths to Victory, 2013. 274 p.

Wilkinson J. Ibadism. Origins and Early Development in Oman. Oxford Oriental Monographs, 2010. 8 p.

Аль-Рахби А.М., Зарытовская В.Н. Структурно-семантические особенности топонимов Омана как отражение языковой ситуации и материальной и нематериальной культуры страны. Российский университет дружбы народов, 2023. 7 б.

Мохамед Исхак Факир Мохамед. Семейная обрядность племени дуру Султаната Оман, 2011. 2–4 бб.

Оман Сұлтанығының Сыртқы істер министрлігі // [Электронды ресурс] URL: <https://www.fm.gov.om/about-oman-ar/state-ar/religious-freedom/?lang=ar>. (Қаралған күні: 15.05.2024).

Плеханов С. Реформатор на троне, 2003.

دمحمد بن سالم المعشني . اللهجات واللغات العامية العمانية المعاصرة؛ دراسة في المفاهيم والمصطلحات والأنواع. (Мохаммад бен Салим Әл-Ма`ашани. Оманның заманауи диалектілері мен ауызекі тілдері; Тұжырымдамалар, терминдер мен түрлерді зерттеу)

دكتور سعيد عبد الفتاح عاشور "تاريخ أهل عمان (Саид Абд әл-Фаттах Ашур «Оман халқының тарихы», 2024)

عمان 2020 («Оман 2020» – Оман Сұлтандығының ақпарат министрлігі)

References:

Al-Ismaili A. (2018) Ethnic, Linguistic and Religious Pluralism in Oman: The Link with Political Stability. Published by: Arab Center for Research & Policy Studies. Vol. 1. № 3. R. 58–68.

Al-Sunaidi K.bin, Tarawneh S., Snidi K. (2022) The Sultanate of Oman`s Foreign policy towards the Yemeni crisis: Pillars and Limitations. 111 p.

Gozanky Y., Halevy Ye. (2020) The End of Qaboos Era, Institute for National Security Studies, 2020. 2 p.

Paul S., Clarke C.P., Dunigan M. (2013) Paths to Victory. 274 p.

Wilkinson J. (2010) Ibadism. Origins and Early Development in Oman. Oxford Oriental Monographs, 2010. 8 p.

Al-Rakhbi A.M., Zarytovskaya V.N. (2023) Strukturno-semanticheskiye osobennosti toponimov Omana kak otrazheniye yazykovoy situatsii i materialnoy i nematerialnoy kultury strany. Rossyskiy universitet druzhby narodov. 7 b. (in Rus.)

Mokhamed Iskhak Fakir Mokhamed (2011). Semeynaya obryadnost plemeni duru Sultanata Oman [Family rituals of the Duru tribe of the Sultanate of Oman]. 2–4 bb. (in Rus.)

Oman Sultandygynyn Syrtky ister ministrlygi (2024) [Ministry of Foreign Affairs of Oman] // [Elektronnyy resurs] URL: <https://www.fm.gov.om/about-oman-ar/state-ar/religious-freedom/?lang=ar>. (Karalghan kyni: 15.05.2024). (in Kaz.)

Plekhanov S. (2003) Reformer na trone [Reformer on the throne]. (in Rus.)

المفاهيم في دراسة المعاصرة؛ العمارة العامية واللغات اللهجات. المعشني سالم بن محمد. والأذواع والمصطلحات [Modern dialects and spoken languages of Oman]

عمان أهل تاريخ "عاشور الفتح" [Said Abd al-Fattakh Ashur History of the People of Oman, 2024] (in Arab.)

عمان 2020 [«Oman 2020» – Ministry of Information of the Sultanate of Oman]

¹Калменова Ж.Ш. ²Абжаппарова Б.Ж.

^{1,2}Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

e-mail: ¹zhanar.klm@mail.ru, ²hadisha_1960@mail.ru

РЕЛИГИОЗНО-ЭТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ СУЛТАНАТА ОМАН

Аннотация. Султанат Оман – уникальное государство Персидского залива, его население живет в быстро развивающемся и процветающем обществе. Новизна статьи заключается в том, что изучены образ жизни, традиции, религии и история расселения различных этнических групп в жизни Султаната Оман, а также особенности местных языков в стране. В статье рассматриваются образ жизни, традиции, религии различных этнических групп, укоренившихся в жизнь этой страны, а также история их прихода и заселения в Омане. Были изучены места поселения крупных этнических групп, таких как белуджи, бахаи, луати, занзибари и индейцы, и то, как они ассимилировались в обществе. В статье проведен анализ, как некоторые исторические события и исторические аспекты Султаната Оман повлияли на этническую структуру в нем. Практическая значимость статьи заключается в том, что она поможет исследователям, занимающимся странами Персидского залива, востоковедением и международными отношениями. В статье рассматриваются варианты происхождения слова «Оман», объяснения, оставленные исследователями. Обсуждалось, каких религий исповедуют жители Омана, какая религия в каком регионе более распространена. Мы проанализировали историю, образ жизни, особенности племен и этносов, известных в этой стране, где они главным образом проживают. Было обращено внимание на особую поддержку страной религиозной толерантности и мира в обществе. В методике написания статьи были использованы методы анализа-синтеза, дедукции, формализации, открытые электронные источники, работы зарубежных и отечественных ученых, изучавших данную тему.

Ключевые слова. Султанат Оман, арабские племена, этносы, языки, религиозная толерантность, мир.

¹Kalmenova Z.Sh. ²Abzhapparova B.Zh.

^{1,2}L.N. Gumilyov National University, Astana, Kazakhstan.

e-mail:¹ zhanar.klm@mail.ru, ²hadisha_1960@mail.ru

RELIGIOUS-ETHNIC STRUCTURE OF THE SULTANATE OF OMAN

Abstract. The Sultanate of Oman is a unique state of the Persian Gulf, its population lives in a rapidly developing and prosperous society. The novelty of the article consist in the fact that it studied the way of life, traditions, religions and the history of settlement of various ethnic groups in the life of the Sultanate of Oman, as well as the peculiarities of local languages in the country. The article examines the lifestyle, traditions, religions of various ethnic groups rooted in the life of this country, as well as the history of their arrival and settlement in Oman. The sites of settlement of large ethnic groups such as Balochis, Bahais, Luati, Zanzibari and Indians were studied, and how they assimilated into society. The article analyzes how some historical events and historical aspects of the Sultanate of Oman influenced the ethnic structure in it. The practical significance of the article lies in the fact that it will help researchers dealing with the countries of the Persian Gulf, Oriental studies and international relations. The article examines the variants of the origin of the word "Oman", the explanations left by the researchers. It was discussed which religions the people of Oman profess, which religion is more widespread in which region. We analyzed the history, lifestyle, and characteristics of the tribes and ethnic groups known in this country, where they mainly live. Attention was drawn to the country's special support for religious tolerance and peace in society. In the methodology of writing the article, methods of analysis-synthesis, deduction, formalization, open electronic sources, works of foreign and domestic scientists who studied this topic were used.

Keywords. Sultanate of Oman, Arab tribes, ethnic groups, languages, religious tolerance, peace.

Авторлар туралы ақпарат:

Калменова Жанар Шингызовна, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Шығыстану» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Астана, Қазақстан.

Абжаппарова Бибихадиша Журсиновна, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, «Шығыстану» кафедрасының доценті, тарих ғылымдарының докторы, Астана, Қазақстан.

Сведения об авторах:

Калменова Жанар Шингызовна, магистрант 2 курса образовательной программы «Востоковедение» Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Абжаппарова Бибихадиша Журсиновна, доктор исторических наук, доцент кафедры «Востоковедение», Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Information about the authors:

Kalmenova Zhanar, L.N. Gumilev Eurasian National University, 2nd-year master`s student of the «Oriental studies» educational program, Astana, Kazakhstan.

Abzhapparova Bibikhadisha, L.N. Gumilev Eurasian National University, associate professor, doctor of historical sciences of the «Oriental studies» department, Astana, Kazakhstan.